

TÖRVÉNY IRGALMA

1. Bevezetés

Jelen tanulmányban azt gondolom végig, hogy lehet-e irgalmasságról beszélni a törvény kapcsán, és ha igen, miképp, vagy pedig ellenkezőleg, az irgalom rendszeridegen fogalomnak számít-e a jog világában. Mindezt megpróbálom úgy megtenni, hogy érdekes legyen a rendvédelemmel, közlekedésrendészettel és határrendészettel foglalkozó szakemberek számára, és közülük legalább azok érdeklődésére számot tartson, akik szakterületük problémáit elvontabb, elméleti szempontból is hajlandóak megközelíteni.

Elsőként az irgalom fogalmának meghatározását kísérem meg általánosságban, majd pedig a törvény irgalmasságának jellemzőit rögzítem. Ezt követően gondolat kísérletek révén tesztelem, hogy az így bevezetett, törvénybeli irgalmasságnak van-e sajátos magyarázó ereje. Ha van, márpedig, mint látni fogja a kedves olvasó, erre a pozitív válaszra jutok fejtegetéseim végén, akkor a törvény irgalmáról értelmes vita folytatható. Végül következtetésem, hogy szükség van bizonyos védett terekre, akár közlekedésről, akár határvédelemről legyen is szó. Bízom bene, hogy méltó leszek a figyelmére.

2. Az irgalom fogalma és törvény irgalma

Az irgalom latin megfelelője a *misericordia*¹ szó. E szóösszetételt alkotóelemei alapján „szenvedésre nyitott szívként” fordíthatjuk. Ez azt sugallja, hogy egy olyan fogalommal állunk szemben, amely nem annyira a racionalitás, az eszmei konstrukciók világában foglal helyet, hanem sokkal inkább az érzelmek körébe tartozik. A Magyar Katolikus Lexikon szerint² az irgalom szorosan kapcsolódik az anyai szeretethez, magában foglalja azt a nyitottságot, illetve elfogadást, amely révén az anya méhében hordozza gyermekét.³ Azaz lényegében egy másik testet tűr meg a saját testében, még akkor is, ha az sokszor kényelmetlenséggel jár, a szülés maga pedig fájdalmas. A katolikus teológiai megközelítés szerint az irgalom ösztönzője az a szükség, amellyel az irgalmat gyakorló szembesül.⁴

Lássunk két konkrét evangéliumi példát, amelyekben az irgalom kifejezés előfordul, az irgalmas samaritánus⁵ és a tékozló fiú⁶ esetét! Milyen lényegi tulajdonságokat állapíthatunk meg ezek alapján az irgalom fogalma vonatkozásában?

1 A Finaly-féle szótár a *misericordia* elsődleges jelentéseit az alábbiak szerint adja meg: „szánakozás, könyör, könyörület, irgalmasság.” Vö. Finaly Henrik: A latin nyelv szótára. Franklin Társulat, Budapest, 1884.

2 Diós István (főszerk.) Viczián János (szerk.): Magyar katolikus lexikon I–XV. Szent István Társulat, Budapest, 1993–2010.

3 Ld. még Herbert Haag (szerk.): Bibliai Lexikon. (Ford. Ruzsiczky Éva) Budapest, 1989. 694. o. valamint Schütz, Christian: Praktisches Lexikon der Spiritualität. Freiburg, 1988. (Magyarul: A keresztény szellemiség lexikona. Ford. Búzás József. Budapest, 1993. 155. o.

4 Vö. Lk 10,25–37; Mt 23,31–46.

5 Lk 10,30–35.

6 Lk 15,11–32.

Az irgalmas samaritánus példabeszédét⁷ a felebarát jelentésének megvilágítására használta Jézus. A példázat szerint egy ember Jeruzsálemből Jerikóba ment és eközben rablók kezébe került. Ezek kifosztották, véresre verték, és félholtan otthagyták. Láttá szenvedését egy pap és egy levita is, de mindkettő elment mellette. Végül egy samariainak is arra vitt az útja, akinek megesett rajta a szíve, és gondját viselte. Az elmondottakból egyértelműen kiderült a kérdést feltevő törvénytudó számára, ki számít felebarátnak, azaz kivel szemben kell a „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!” parancsát gyakorolni.

Kis kitérő ugyan gondolatmenetünkéből, de rendkívül izgalmas e történet a jogi érveléstechnika szempontjából röviden végigelemezni. Az egyértelmű, hogy a jogi megközelítés helyénvaló, hiszen lényegében törvényértelmezésről van szó. A legfőbb parancsból mint normából egy kifejezést, a felebarátot kell definiálni úgy, hogy az a jogkereső számára egyértelmű iránymutatásul szolgálhasson. Miképp definiálja Jézus a felebarát fogalmát? Nem a számunkra megszokott fogalomelemzéssel vagy analitikus megközelítéssel él, hanem szituatíve dolgozik. Ez azért nagyon hatékony, mert ezzel biztosítja normatív válaszában időbeli függetlenségét. A mai, főleg amerikai jogelméletben oly divatos fogalomelemzés⁸ helyett, amely a kifejezések „statikus” értelmét kívánja feltérni, inkább emberileg értelmezhető viszonyokat rögzít. Ennek köszönhetően lesz időtálló a tanítása. Hiszen amíg a szavak jelentése mélyreható változásokon mehet keresztül az idő előre haladtával, az egyszerű emberi viszonyok alapjellemzői kortól és kultúrától függetlenül fennmaradnak.

A történetet úgy élezi ki, hogy lényegében nincs kétely a válasz felől. Az mindent kizáróan, azonnal és egyértelműen azt mutatja, hogy a samaritánus a felebarát. Ez is egy rendkívül fontos tulajdonság! A normatív erő annál nagyobb, minél egyértelműbb a direktíva iránya. Mégis talán a legfontosabb technika, ami Jézus alkalmaz, az a normatív perspektíva váltása. A törvénytudó azt kérdezi, ki az ő felebarátja, azaz, hogy neki kivel szemben kell irgalmasságot tanúsítania. Azaz, hogy a törvénytudó, az irgalmat gyakorló szerepében honnan tudja, ki legyen az, akivel szemben az irgalmat gyakorolja. Fontos észre vennünk, hogy Jézus nem erre ad választ, hanem nézőpontot választ. Az irgalmazott szemszögéből mutatja meg, ki a felebarát. Ebből a szemszögből a válasz egyértelműbb. Egyrészt kivédi azt a nehézséget, hogy honnan tudhatjuk, hogy valaki szeretné-e, hogy irgalmat gyakoroljanak felette. Elképzelhető, hogy egyesek szeretnek kifosztva és vérbe fagyva az út szélén heverni. Ki tudja?! Emlékezzünk csak a „rotenburgi kannibál” esetére.⁹ Ő internetes hirdetésen keresztül keresett valakit, akit megehetne. És önként jelentkezőben nem akadt hiány. Jézus megoldásában ez a nehézség nem merül fel, mert az irgalmazott szempontjából kell megítélnünk, hogy ki a felebarát. Mi pedig csak tudjuk magunkról, hogy szeretünk-e az út szélén tönkreverve nyögni! A jézusi módszer lényege tehát egy nyilvánvaló helyzet (nem fogalom!) felvázolásában és perspektíva-váltásban áll. Külön tanulmányt igényelne az a kérdés, hogy más, nehéz jogi esetek eldöntésében mennyiben lenne alkalmazható ez a technika. De térjünk vissza szorosabb értelemben vett tárgyunkhoz!

7 Erről részletesen ld. Schramm, O.: Die Parabel vom Barmherzigen Samaritaner. Münster, 1953-54.

8 A jogi érvelésről egy jó összefoglalásért ld. Kent Sinclair: Legal Reasoning: In Search of an Adequate Theory of Argument. California Law Review, Vol. 59, No. 3, A Tribute to Hans Kelsen (May, 1971), 821-858. o.

9 Az ügyet lezáró döntés a BGH vom 16. Februar 2007. Részletes feldolgozásért ld. Egon Petricius, Bernd Ramm: Der Kannibalen-Fall von Rotenburg. Branchenforum Schmidt, Alheim 2004. A történetek rövid összefoglalását nyújtja Petra Klages: Der Fall Armin Meiwes. Forrás: <https://www.ngo-online.de/2010/11/28/der-fall-armin-meiwes> (Letöltés ideje: 2022.08.11.)

Az irgalmas szamaritánus esete¹⁰ az irgalom fogalmával összefüggésben a fentebb már pedzegetett értékuniverzalizmusra hívja fel a figyelmünket. Objektíve,¹¹ általános emberi tapasztalat alapján kerül eldöntésre, hogy mi a jó, és mi a rossz. És ezen általános értékmerő szerint az a jó, ha valaki ép és egészséges, és rossz, ha kirabolva senyved. Megvalósul az értékek „diktatúrája”, értékuniverzalizmus áll fenn. A másik, a példabeszéddel kapcsolatban többnyire emlegetett elvi tétel, hogy (itt származástól, illetve etnikumtól függetlenül) mindenki élete egyformán értékes.¹²

A másik evangéliumi példázat a tékozló fiúról szól.¹³ Egy embernek volt két fia, a fiatalabbnak kérésére kiadta az örökség rá eső részét. Az eltékozolta a vagyont és nélkülözni kezdett. Ekkor magába szállt és hazatért, apja megbocsátott neki és vigasságot rendezett a viszontlátás öröme. Ezt az idősebbik fiú nehezmenyezte, hiszen ő maga rendszeren szolgált apját, mégsem részesült hasonló bánásmódban. Az apja leintette, és az mondta neki: „Fiam, te mindig itt vagy velem, és mindenem a tied. S illett vigadnunk és örülnünk, mert ez az öcséd halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült.”¹⁴

Ez a történet az irgalom fogalma kapcsán az érdemsemlegességre irányítja a figyelmünket. Az irgalom gyakorlására anélkül kerülhet sor, hogy azt az érintett megérdemelné. A tékozló fiú saját belátása szerint sem érdemelte meg a vigasságot. Léha életet élt, eltékozolta örökrészét, sőt a hazatérésekor rendezett vígassággal bátyja örökrészét is kisebbitette. Az érdemsemlegesség gyakori velejárója, hogy az irgalom gyakorlása egy harmadik félnél akár érdeksérelmet is okozhat.

Korábban már említettem, hogy az irgalom az áldott állapotban lévő anya és magzata viszonyát is leíró fogalom. Rövid gondolkodás után arra juthatunk, hogy a várandós nő esetében valóban fennáll mindkét tulajdonság, amelyet az előbbiek során az irgalom kapcsán rögzítettünk: az értékuniverzalizmus és az érdemsemlegesség jellemzője. Az értékuniverzalizmus annyiban, hogy a születendő élet értékes és védendő, függetlenül attól, hogy vajon jó-e az adott gyermeknek, ha megszületik, vagy más szemszögből, jó-e az adott közösségnek, ha a csecsemő beléshüvelik. Ebben a viszonyban is – természetesen – fennáll a perspektívaaváltás. Nem az irgalmazó (az anya), hanem az irgalmazott szempontjából ítélik meg, mi az értékes, legalábbis több európai jogrendszer értékítélete szerint.¹⁵ Hasonlóképpen megáll az érdemsemlegesség elve is. A magzat esetében fogalmilag kizárt érdemről beszélni, pusztán léte van. Saját cselekményei, érdemei biztosan nem adnak neki jogalapot semmilyen bánásmódra. Továbbá az anyához képest szükséghelyzetben lévő magzat szemszögből tekintve a terhességmegszakítás korlátozása

10 A történet ábrázolásairól ld. Kirschbaum, Engelbert SJ: Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie. 1-4. köt. Szerk. Róma, 1968-1972, 4. kötet, 24; Sachs, Hannelore-Badstübner, Ernst-Neumann, Helga: Christliche Ikonographie in Stichworten. Leipzig, 1980. 52. o.

11 Vö. Waldron, Jeremy: Welfare and the Images of Charity, in: Waldron, Jeremy, Liberal Rights, Cambridge University Press, Cambridge, 1993. 239. o.

12 Bernard T. Adeney-Riskotta: Strange Virtues: Ethics in a Multicultural World. Intervarsity Press 1995. 114. o.

13 Ábrázolásairól ld. Kirschbaum, Engelbert SJ: Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie. 1-4. köt. Szerk. Róma, 1968-1972, 4. kötet, 172; valamint Sachs, Hannelore-Badstübner, Ernst-Neumann, Helga: Christliche Ikonographie in Stichworten. Leipzig, 1980, 357; A keresztény művészet lexikona. Budapest, 1986. 300. o.

14 Lk 15, 31-32.

15 A magzati élet védelméről ld. többek között a magyar Alkotmánybíróság 64/1991. (XII.17.) ABh. és 48/1998. (XI. 23.) ABh. számú döntéseit.

irgalom a magzattal szemben, de érdeksérelmet okozhat az anyánál.¹⁶ Azaz az irgalom ebben az esetben is érdeksérellemmel jár.

Fontos megjegyeznünk továbbá, hogy az irgalom fogalma különbözik a kegyelemétől. A kegyelem esetében az, akinek megkegyelmeznek, biztosan bűnös. Különbözik nem megkegyelmeznének neki, hanem felmentenék a vádak alól. Azaz a kegyelemnél is megáll az értékuniverzalizmus, mert előkérdésként eldöntésre kerül, ki bűnös, ki nem az, ki jó, ki rossz. Ezzel szemben az irgalom esetében, akinek irgalmaznak, az nem feltétlenül bűnös. Csak szenved vagy kiszolgáltatott helyzetben, szükséghelyzetben van. Akinek megkegyelmeznek nincs ilyen értelemben szükséghelyzetben, hiszen annak a szorult helyzetnek, amibe ő került, saját maga, pontosabb bűnös cselekménye volt az okozója. Amíg tehát a megkegyelmezett biztosan bűnös, az irgalmazott nem feltétlenül az. Az előző esetben nem érvényesül az érdemsemlegesség, mert a megkegyelmezettet éppen bűnös (azaz nem arra érdemes) mivolta teszi megkegyelmezetté.

Látnunk kell, hogy az értékuniverzalizmus és az érdemsemlegesség két jellemzője a jogban egyáltalán nem különleges tünemények. A jogrendben számos esetben találkozunk értékuniverzalizmussal. Például a közrend (egy bizonyos közrend) értékes és punctum. Ugyanígy nem ritka az érdemsemlegesség sem. Ezt láthatjuk az objektív felelősségi alakzatok esetében, például amikor a szabálysértésekért a jármű üzemeltetője és nem a cselekmény elkövetője felel.

Mi akkor a törvény irgalmának a specifikuma? Irgalomról ott beszélhetünk, ahol a segítségnyújtás jogilag nem kötelező. Több értékkonfliktus esetén még morális alapja sincs az irgalomnak. Hiszen például milyen morális alapon részesítjük előnyben az anyát mondjuk a 8 hónapos magzattal szemben? A jogban azonban döntési kényszer van, *non liquet* nincs.

Elértünk arra a pontra, amikor összefoglalhatjuk az eddigi eredményeinket. A továbbiakban olyan morális-jogi döntési helyzetekkel fogok foglalkozni, ahol érvényesülnek a törvény irgalmasságáról megállapított tulajdonságok, azaz az értékuniverzalizmus és az érdemsemlegesség. Továbbá azokban az esetekben, ahol a törvény irgalmáról beszélhetünk a jogi döntés nélkülözi az erkölcsi alapot, a döntési kényszer mégis fennáll. Példáim közel áll a rendészeti dolgozókhöz is, különösen a közlekedésrendészeti területen tevékenykedőkhöz, mert az önvezető járművek által felvetett jogi dilemmákat is fogok röviden tárgyalni.

3. A dilemmák

Induljunk ki a leghíresebb ilyen dilemmából a villamos-dilemmából!¹⁷ Képzeld el, hogy a villamossínek mellett, egy váltókarnál állunk. Ha nem teszünk semmit, egy felénk robogó, elszabadult villamos öt embert üt el. Ha váltunk, és ezzel a szerelvényt egy másik sínpárra tereljük egy ember fog szörnyethalni. Mit tegyünk?

Ehhez hasonló kérdések gyakran merülnek fel az önvezető járművek esetében, ezért életbevágó kérdés, hogy miképp szabályozzuk az ilyen helyzeteket. Felmérések azt

¹⁶ Ezt a szempontot tárgyalja érzékletesen Judith Jarvis Thomson: A Defense of Abortion. *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 1, no. 1 (Fall 1971) 47-66. o.

¹⁷ Elsőként e problémáról ld. Foot, P. 1967. The problem of abortion and the doctrine of double effect. *Oxford Review* 5: 5-15. Nagy hatású továbbgondolásáért ld. Thomson, J. J. 1985. The trolley problem. *The Yale Law Journal* 94 (6): 1395-1415. o.

mutatják,¹⁸ hogy a legtöbb ember megengedhetőnek tartja a kar átállítást, azaz lényegében egy ember „feláldozását” öt ember életéért.¹⁹ De gondoljunk csak bele egy másik, számszerűségében azonos, mégis teljesen eltérő intuíción alapuló esetben.²⁰ Egy kórházban öt ember vár szervátültetésre, és biztosan tudható, hogy ha nem kerül sor a műtetre, mind életüket veszítik rövid időn belül. Tőlük teljesen függetlenül egy ember érkezik a szokásos éves menedzserszűrésre, aki jó egészségi állapotnak örvend. Elveheti-e az orvos az életét, hogy öt embert megmenten belső szervei segítségével? A válasz ebben az esetben egy határozott NEM. Holott a két képzeletbeli eset lényegében megegyezik: egy ember feláldozásával megmenthetünk öt embert. Mi okozza mégis a feltűnő különbséget?

Hogy választ kaphassunk, vegyünk egy harmadik gondolkísérletet.²¹ A villamos az első példához hasonló helyzetben van. Ha továbbrobog, öt embert csap el, de most nincs a kezünk ügyében a váltókar. Ott van a közelünkben azonban egy kövér személy. Ha őt belökjük a villamos elé, az kisiklik, és így az öt ember megmenekül. (Ebben az esetben hallgatólagosan azt is feltételezzük, hogy mi magunk vékony testalkatúak vagyunk, ezért önfeláldozó aktusunkkal nem tudnánk eltéríteni a járművet.) A kérdés marad: szabad-e feláldozni ezt a szerencsétlen kövér embert öt másik életéért?

Azt hiszem, hogy szívünk itt is inkább azt súgja, hogy nem. Mi a különbség az első villamosos esethez képest? A különbség talán abban áll, hogy az utóbbi két esetben közvetlen testi kontaktus szükséges az áldozathozatalhoz. Mind a műtethez, mind a belökéshez szükséges egy igen erőteljes, testi beavatkozás, szemben a vágányállítással, ahol csak egy egyszerű, tárgyra irányuló mozdulatra van szükség, emberi kontaktus nélkül. Egy technikai eszköz, a váltó közbejöttével kerül sor az érintett személy „feláldozására”. A tanulság ebből az, hogy ha a technika közbejön, más az etikai megítélésünk, mint a közvetlen személyes érintkezés megkövetelő cselekményeknél. A halál, illetve a gyilkolás szélsőségesen borzalmas technicizálása történt a második világháború során a náci haláltáborokban is.²² Azért lényeges belátás ez, mert az önvezető járművek esetében is közbejön a technika. Az öntanuló algoritmus áll az autóban ülő személy, illetve a programozó és az utcán veszélyeztetett személy között. Azaz a halált okozó tényező időben is, térben is elkülönül az áldozattól.

Az irgalomhoz ezzel szemben mindenképp testi közelség kel. Ha ez az emberközeli „testmeleg” fennáll, kevésbé vagyunk hajlandók a másik életet akár közvetett módon elvenni. De láttuk a példabeszédekből is a testi, fizikai közelség fontosságát. A tékozló fiúnak haza kellett térnie apjához, az irgalmas szamaritánusnak oda kellett hajolnia az elesetthez, és mikor tovább indult útjára, akkor is megkért egy fogadóst, aki közel maradt a sérülthöz, hogy ápolja őt.

De haladjunk tovább, és tegyünk egy csavart a kiindulási villamos esetben. Most azt feltételezzük,²³ hogy három vágány van, öt, illetve egy-egy emberrel. Ha az előbb el is fogadtuk, hogy inkább áldozunk fel egy személyt öt életben maradásáért, most újabb

18 Ehhez ld. Gogoll, J., and Müller, J. F. 2016. Autonomous cars: In favor of a mandatory ethics setting. *Science and Engineering Ethics* 1-20. o.

19 A közvélekedéssel szemben érvel Nyholm, S., and J. Smids. 2016. The ethics of accident-algorithms for self-driving cars: An applied trolley problem? *Ethical Theory and Moral Practice* 19 (5): 1286. o.

20 A példáért ld. Thomson, J. J. 1985. The trolley problem. *The Yale Law Journal* 94 (6) 1396. o.

21 Uo. 1409. o.

22 E problémáról ld. Eric Katz (2005) On the neutrality of technology: the Holocaust death camps as a counter-example, *Journal of Genocide Research*, 7:3. 409-421. o.

23 Lawlor: R. The Ethics of Automated Vehicles: Why Self-driving Cars Should not Swerve in Dilemma Cases. *Res Publica* 28. 2022. 196. o.

kérdésként merül fel, hogy melyik irányba térítsük el a szerelvényt, melyik legyen az a személy, akit elüssön.

Ha továbbra is inkább úgy gondoljuk, hogy a váltás a helyes cselekvés, vizsgáljuk meg az első olyan helyzetet, amellyel egy önvezető jármű akár szembesülhetne is. E példában²⁴ hét személy akar átkelni a kétsávos úton, amelyiken balról szabályszerűen autó közeledik. A hét közül az első személy körülnéz, látja az autót és jól ítéli meg, hogy előtte még átér a másik sávba, amely szabad. Az őt követő öt azonban gondolkodás nélkül követi őt, nem néznek körbe, csak lelépnek az útestre, éppen a közeledő autó útjába. Az utolsó, a hetedik személy gondosabb. Látja az autót és ezért meg sem kísérel az átkelést, a járdán marad. Mit tegyen az önvezető autó? Ha továbbhalad, elüti az elé lelépő öt embert, ha valamelyik irányba kitér, csak egy-egy embert csap el, vagy a másik sávban vagy a járdán. Milyen alapon és miképp döntsön a jármű?

Mint láttuk, az első helyesen kalkulált, és most biztonságban van, az utolsó pedig meg sem kísérelte az átkelést. Így ez a kettő valahogy nem érdemli meg, hogy elüssék. Valamiért úgy érezzük, nem lenne helyes, ha az önvezető járművet úgy programoznák, hogy őket csapja el a gondatlan öt helyett, akik magukat sodorták veszélybe. Itt az intuíciónk úgy tűnik, ellentmond az érdemsemlegesség elvének, amit pedig az irgalom egyik fő jellemzőjeként tételeztünk.

Keressünk akkor egy olyan helyzetet, amit nem lehet érdem alapon eldönteni! Tegyük fel,²⁵ hogy három személy tartózkodik az útesten. Ebből egyet egy szokatlanul erős szél a járdára sodor, a másik kettő azonban úton marad, épp egy önvezető jármű útjában. Ekkor az autónak három lehetősége van. Vagy elüti az útjában maradt két személyt, vagy felhajt a járdára és elüti azt, akit a szél oda sodort, vagy sávot vált és a szembejövő autóba csapódik. Talán nem tévedek, amikor úgy vélem, hogy itt sem igazán érezzük indokoltnak a váltást. De miért is nem? Véleményem szerint azért, mert a járdán maradó személy a járdán van! A járdát valamilyen okból egy „szent és sérthetetlen” területnek, ún. biztonsági területnek, vagy angolul safe space-nek²⁶ érezzük, ahová autónak csak egészen kivételes esetben szabad felhajtania. Például akkor, ha ezzel életet mentene meg, és ott ezzel a manőverrel életet nem veszélyeztet.

Mindebből az a fontos tanulság származik a törvény irgalmára vonatkozó fejtegetéseink szempontjából, hogy egyes tereknek kiemelt jelentőségük van. És ezzel a fontos eredménnyel talán közelebb kerültünk annak a meghatározásához, hogy mi legyen a fenti és az azokhoz hasonló dilemmákban a döntési alapelv. Az áldozatok számának minimalizálása? Azaz, mentsük meg öt ember életét egy ember halála révén?

4. A dilemmák megoldása: a védett helyek koncepciója

Mint már hangsúlyoztuk, a jognak mindenképp döntenie kell valahogy. Ráadásul ezekben az esetekben az erkölcs sem tud a jog segítségére sietni, mert nincs erkölcsileg jó megoldás. Egy megölése öt életéért nem lehet erkölcsi, legfeljebb pragmatikus válasz. Azaz nem azzal az általános problémával állunk szembe, amelyet az angolszász jogiradolomból hard cases-nek, azaz nehéz esetekként már elég jól ismerünk.²⁷ Ott többnyire arról van szó, hogy vagy joghézag van, vagy a jogi normák egymással ellentétes irányba mutatnak és kioltják

²⁴ A példát Lawlor (i.m.) 195-196. oldaláról vettem.

²⁵ Uo. 198.

²⁶ Uo. 197.

²⁷ Ld. Ronald Dworkin: Taking Rights Seriously. Harvard University Press 1977. 81-130. o.

egymást, mindenesetre a jog alapján nem tudunk döntést hozni, és ekkor közbelép az erkölcs, mint végső normatív mentstör. Az általam ismertetett esetekre éppen ennek az ellenkezője igaz. Az erkölcs nem tud dönteni, de a jognak valahogy mégis döntenie kell! Nem tudunk erkölcsi megfontolásokat segítségül hívni, mert ha tartjuk az értékuniverzalizmus elvét, miszerint minden élet egyformán értékes és nem lehet különbséget tenni köztük, egyszerűen nincs erkölcsileg jó döntés, akár öt, akár egyetlen egy ember hal is bele döntésünk következményeibe. Továbbá a fenti esetekben azt sem éreztük helyesnek, hogy az áldozatok számának minimalizálása legyen a döntő szempont. Ellenkező esetben megengedtük volna az orvosnak, hogy vegye el a rutinellenőrzésre kórházba betérő szerveit és adja azokat annak az öt betegnek, akiknek sürgősen szervátültetésre van szükségük. Ezen felül azt is éreztük, hogy szükség van bizonyos kijelölt, biztonságos helyekre,²⁸ ahol az ott tartózkodók feltétlenül biztonságban vannak, még hozzá érdemtől függetlenül. Azaz attól függetlenül attól, hogy véletlenül, akaratuk ellenére vagy épp elővigyázatosságból tartózkodnak a védett helyen, hogy ezt a viharos erejű szél példájában láthattuk.

Mi magyarázza ezeket az erkölcsi megfontolásainkat? Nehéz dilemmákat felvető esetekben jobb nem cselekedni mint cselekedni? Azon az alapon, hogy ha nem ártjuk bele magunkat, nem lesz benne felelősségünk sem. Nézzünk csak egy valóban megtörtént esetet! Az angol kártérítési jogban alapelvnek számít, hogy ha két ártatlan személy van, aki a kár megtérítését telepíteni lehetne, az viselje a kárt, aki tett valamit, és ezzel szemben aki nem tett semmit, az védve legyen. Jól példázza ezen alapelv érvényét a Kremen v. Cohen ügy.²⁹ Ennek lényege az volt, hogy Kremen az internet hőskorában még ingyenesen (!) bejegyezte az erre szakosodott cégnél a sex.com domain nevet. A regisztrációt végző céget azonban egy bizonyos Cohen átveri, saját nevére irányítja az időközben igencsak értékessé vált domaint, óriási profitot termel, majd utolérhetetlenül eltűnik Mexikóban. Kremen igen komoly anyagi kár éri a joggal remélt haszon elmaradása miatt. Mivel Cohent nem leli, a regisztráció végző céget perli be, amelyik Cohen által megtévesztve Cohennek adta át a domain név használatának jogát. A kárt okozó cselekményben mind Kremen, mind pedig a regisztrációt végző cég ártatlan, Cohen pedig szörén-szálán eltűnt, így élesen vetődik fel a kérdés, hogy ki állja a kárt? Erre a jogkérdésre felelt a bíróság a fenti alapelv alapján, miszerint a cselekvő viseli a kárt a nem cselekvővel szemben,³⁰ és mivel Kremen nem tett semmit, a cégnek kellene fizetnie.³¹

Mit tanulhatunk ebből az ügyből a mi önvezető járműves eseteink tekintetében, a kézenfekvő analógia alapján: nem váltani jobb, mint váltani? Mint láttuk, azonban nem váltani egyes esetekben ellentmond erkölcsi érzékünknek. Feloldható valahogy ez az ellentmondás? Úgy vélem, igen. Még hozzá azon az alapon, hogy nem a cselekvés, illetve a nemcselekvés a döntő faktor, hanem a térbeli közelség megőrzése, aminek fontosságát az előzőek során már beláttuk. Mit helyes tennünk, ha egy önvezető jármű felsodródik a járdára, s két lehetősége van, vagy elüti a járdán lévő, vagy balra rántja a kormányt és egy éppen az úttesten tartózkodó személyt csap el? Ebben az esetben cselekedni kell ahhoz, hogy a járda mint védett terület védett területként megmaradjon, hogy a biztonságos

28 Ld. Lawlor i.m. 197. o.

29 Kremen v. Cohen - 337 F.3d 1024 (9th Cir. 2003).

30 Részletesebben ld. Richard A. Epstein: The Roman Law of Cyberconversion, 2005 Michigan State Law Review 103 (2005) 113. o.

31 Más kérdés, hogy a végleges döntés ezzel ellentétes tartalmú, azzal az indokolással, hogy az ingyenesség miatt nem jött létre valódi szerződés a felek között, a consideration tanának sajátosságai következtében.

térbeli viszonyok helyreálljanak. Vegyük észre, hogy az ellentmondás csupán látszólagos. Aki ugyanis nem cselekszik, az vagy áll, vagy egy bizonyos, kiszámítható módon halad, ezért előre tudható, hogy hová érkezik, az ő térbeli viszonyai bizonyosak. A biztonságos terekre alapozott megoldásaink következtében tisztába kell jönnünk azzal, hogy pontosan mik is ezeknek a tereknek a jellemzői. Elsőként nagyon egyértelműnek kell lennie, hogy védett helyről van szó. A járda az esetek többségében ilyen, az úttestől egyértelműen elhatárolható terület. Másodjára ezeken a védett helyeken a jog védelme a rend érdekében érvényesül.³² Harmadrészt elvárásunk, hogy ezeken a védett helyeket ne érje zavaró behatás, jogtalan vagy jogellenes intrúzió.

Első nekifutásra merész tételnek tűnik a felvetett jogi dilemmák téralapú megközelítésének előnyben részesítése más megoldásokkal, például az áldozatok számának minimalizálásával szemben. Ugyanakkor az igazán nehéz döntési helyzetekben érdemes visszamenni az origóhoz. A jog kezdetei pedig a római joghoz, azon belül is a *ius* fogalmához vezetnek vissza bennünket. A *ius*, a jog legősibb értelemben egy térbeli helyet jelölt. A *ius* mint fizikai tér volt az, ahol a praetor a Forum Romanumon ítélkezett.³³ De arról sem szabad elfelejtenünk, hogy a neolatin nyelvek többségében a jog kifejezés egyben térjelző is: *droit*, *direito*, *derecho*, *diritto*, *Recht*, *right*. Még hozzá nem is egy tetszőleges, hanem egy bizonyos irányt, a jobb irányt jelölik ezek a szavak.

5. Összegzés

Összefoglalásképpen arra juthatunk a védett helyeken érvényesülnek a törvény irgalma kapcsán rögzített elvárásaink. Egyrészt értékuniverzalizmus áll fenn, a védett térben az történik, amit az adott védett helyet létrehozó erő akar. Másrészt a védett helyeken érdemsemlegesség mutatkozik. Ez annyit tesz, hogy aki ott van, főszabály szerint védendő, függetlenül attól, hogy érdemes-e a védelemre. Harmadrészt nincs elsődleges erkölcsi alapja az erő érvényesülésének. Az erő nem „támaszkodik” semmire, nincs legitimációja, csak önmagát legitimálja. Azért ő a védett helyet biztosító erő, mert ő érvényesül erőként, nem más erő. Ehelyütt joggal felmerülhet a kérdés, hogy ezek szerint az erő, illetve az abból fakadó jog mögött nincs erkölcs mint igazolási alap? A válasz az, hogy de igenis van, de a védett helyet biztosító erő mögött nem „elsősztintű erkölcs” áll, azaz nem olyan erkölcs, amely meghatározza, hogy mi a helyes és mi a nem. Hanem csupán „másodsztintű” erkölcsöt találunk az erő, illetve a jog mögött. Ez „csupán” arra a kérdésre ad választ, hogy miképp viszonyuljak az erő által meghatározott parancshoz? Betartsam-e vagy sem az erő által diktált szabályt?

Az erő által biztosított helyen döntési kényszer van és általában minden az erő szerint dől el. A védett helyeken kívül szenvedés van és irgalmatlanság, mert a védett hely védettségét biztosító erő magára hagyja, sőt egyes esetekben feláldozza a védett helyen kívül tartózkodókat. Ezért, aza az erő végessége okán, védett helyek nem lehetnek mindenhol, csak korlátozottan, egyes, véges helyeken. A határvédelem során gondoljunk ezekre a tanulságokra! A határt nem azért védjük, mert mi, a védett helyen lévők jók vagyunk, az illegális migránsok pedig gonoszok lennének (mert nem feltétlenül azok), mert érdemsemlegesség van. A határt nem azért védjük, mert mi, határon belül élők, azaz védett helyen tartózkodók többen vagyunk, ők pedig kevesebben, mert élet és élet között

³² Vö. Aquinói Szent Tamás: ST, II-I, Q 95. A 2.

³³ Erről részletesen ld. Leanna Bablitz: *Actors and Audience in the Roman Courtroom*. Routledge 2007. 14-16. o.

erkölcsileg nem tehetünk különbséget. A határainkat nem azért védjük, mert a mi kultúránk magasabb rendű lenne a bejutni akaróéknál (mert nem magasabb rendű), de értékuniverzalizmus van, ezért a védett helyeken belül annak a kultúrának kell érvényesülnie, amiről mi, a védett helyen lakók úgy gondoljuk, hogy érvényesüljön. A határainkat azért védelmezzük, mert egy védett helyen védelmezzünk. És ezt a védett helyet úgy hívják: Magyarország.